

NIMENI NU ESTE DEASUPRA DREPTULUI, NICI MĂCAR LEGEA!

Av.: George VLĂESCU

Abstract

Cloistered in the world of political embroideries right and justice will not be able to break through the opaque fabric of legal normativism if the man and in particular the constituent do not understand that the legal norm (as a legislated act) must expressly and permanently recognize their superiority.

A theme that urges us to reflect on the need to surrender the normativist constructions is the two concepts.

Keywords: legalism, normativism, values, the natural-right, justice, equity, justice.

1. Câteva reflecții asupra dreptului și normativismului juridic

În ton cu marii moralști și fondatori ai religiilor lumii, ideea de *drept* sau de *dreptate* eliberatoare de dominații și inechități s-a dovedit mult prea seducătoare pentru ca omul s-o poată neantiza vreodată. Ea s-a refugiat din teorie în legendă și în conștiința colectivă ca ideal, ca Însuși Dumnezeu. Și toate acestea în pofida faptului că oamenii au avut mereu viziuni diferite asupra noțiunii, iar pontifii dreptului au flambat sub o diversitate nemărginită de opinii fără să fi reușit vreodată să-i epuizeze ori să-i elucideze conținutul enciclopedic și multifacțat. Așadar, tendințele de conceptualizare a dreptului și dreptății abundă, doctrina mustește și e normal să fie așa, cel puțin atât timp cât omului îi va rămâne o fărâcă de demnitate, de idealism și mai ales de speranță.

Contemplată și extinsă de antici la toate viețuitoarele (nu doar la oameni), noțiunea de dreptate, așa cum este înțeleasă de societatea noastră postmodernistă, pare-se să-și aibă izvorul în epoca nobilelor idealuri franceze de la 1789. O epocă în care, spre deosebire de cea a noastră, exprima valorile robuste ale dreptului - *libertatea, egalitatea și fraternitatea* - din perspectiva dreptului natural (*le droit*) a cărui supremație avea rolul să-i garanteze omului că nicio lege mundană (*la loi*) nu va aduce atingere libertăților și năzuințelor lui pe acest Pământ. În alte cuvinte, legea

(actul normativ legislativ) trebuie să-și tragă forța din drept, spuneau adepții gândirii jusnaturaliste, și nu invers, deoarece dreptul natural, ale cărei vechi palisade au fost etica și morală¹, derivă din natura ființei umane.

Chiar dacă nu a reușit să se impună regimului napolenian și nici următoarelor, teoria dreptului natural, care în fond este o teorie a filosofiei dreptului, a cucerit o mare parte a lumii juridice. Dovadă că și astăzi există mulți susținători ai ideii potrivit căreia, indiferent de recunoașterea/nerecunoașterea dreptului pozitiv, omul beneficiază de la natură și de la Creator de unele drepturi înnăscute și inalienabile. Totuși, în secolul trecut, ca și în zilele noastre, această teză a rămas la stadiu de simplă teorie, nereușind să câștige capital social în competiția cu *legalismul* mult îndrăgit omului politic. De altfel, legalismul a fost și candidatul „perfect” al Germaniei prenaziste, unde juristul trebuia să accepte ca „lege” orice act injust, și totodată instrumentul care a facilitat și legitimat instaurarea nazismului². Chestiuni care au reconfigurat cultura juridică germană și europeană. Sigur că, fiind născut din rațiuni autoritariste întemeiate pe supunere, legalismul și-a demonstrat pe deplin „eficiența” în relația de putere stat-individ, și mai puțin în societățile care au pus accentul pe libertățile umane. De aceea a fost și preluat cu mult entuziasm de statele postbelice, mai ales că atunci ca și acum masele nu au deținut proprietatea unei culturi juridice suficiente pentru a ridica problema potențialului criminogen al acestei străvechi invenții umane. Dovadă că, și astăzi, în legislația noastră există principiul conform căruia nimeni nu este mai presus de lege (nu de drept), hotărârile judecătorești se dau în numele legii (nu al dreptului) și, din păcate, constatăm că întreaga cultură juridică a celor chemați să înfăptuiască dreptatea se învâрте în jurul acestei noțiuni.

Totuși, trebuie să recunoaștem că legalismul care guvernează astăzi majoritatea statelor lumii – fundamentat pe *teoria pură a dreptului*, al cărei reprezentant a fost juristul austriac Hans Kelsen – conține îmbunătățiri substanțiale față de legalismul interbelic. Nici nu se putea altfel. Mai ales în contextul afirmării democrației și a drepturilor omului. Cert însă este că o astfel de teorie care și-a meritat pe deplin numele de *normativism* (juridic), odată însușită de puterea de stat (statul însuși fiind născut și „botezat” în această teorie), nici nu putea să nu joace un rol important în renovarea legalismului postbelic. Și totuși, saltul ei calitativ nu a temperat vehemența criticilor venite din partea intelectualilor cu gândiri liberale³ (pe care istoria modernă nu a ezitat să-i eticheteze de regulă ca „anarhiști”).

¹ Jusnaturaliștii susțineau că dreptul e alcătuit din precepte fundamentate pe echitate și bunul-simț. I. Rosetti-Bălănescu, O. Sachelarie, N. Nedelcu, *Principiile dreptului civil român*, Editura de Stat, București, 1947, p. 9.

² C. Tomuleț, *Asupra existenței și utilității dreptului natural: evoluția unui concept*. În: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Iurisprudentia* nr. 4/2000, Vol. 65, p. 1053. Apud. L.L. Fuller, *Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart* (precit.), pp. 658-659.

³ *Liberal* în sens axiologic.

Criticile aduse acestei teorii de mințile liberale se referă în linii mari la faptul că:

- este o teorie care separă dreptul de valorile sale ideologice, morale și filosofice;

- se întemeiază pe absolutismul normelor juridice și pe principiul ierarhiei acestora, ceea ce conferă statului puteri nelimitate.

Conștientizând existența unor vulnerabilități destabilizatoare, în special prin pierderea încrederii în drept și stat (lucru care a condus la eșecuri ciclopice ale jurisprudenței de mai târziu), adepții acestei teorii au adus mai multe „corecții”, inclusiv prin absorbția unor elemente din teoria dreptului natural, spunând că:

- legea nu trebuie să fie imorală⁴ (din nefericire, literatura și jurisprudența contemporană tind să echivaleze moralitatea cu legalitatea);

- controlul reciproc al puterilor în stat, și

- garantarea drepturilor omului de către statul de drept (cu precizarea că statul de drept kelsian nu se identifică cu statul ale cărui puteri sunt limitate de norma juridică).

Tot în favoarea legalismului, mai exact în vederea îmbunătățirii acestei teorii din perspectiva punerii ei în practică, s-a introdus literalmente termenul *echitate* în câteva ipoteze normative, iar la începutul acestui secol a devenit tot mai sonor, pe calea jurisprudenței europene, principiul proporționalității. Două noțiuni care, în mare parte, sunt superpozabile. Doar că proporționalitatea, care se revendică în fond tot de la echitate, ține de judecător, în timp ce echitatea aparține, așa cum recunoaște și literatura juridică legiuitorului. Motiv pentru care aceasta din urmă se prezumă că ar sta la baza elaborării actului normativ. Cu toate acestea, atunci când se pune problema cenzurării legii din perspective constituționale, echitatea se prezintă ca o problemă practică teribil de spinoasă. În primul rând, pentru că judecătorul poate face uz de ea doar în cazurile excepționale prevăzute de lege sau atunci când între cazul de speță și formularea textului de lege nu există concordanță. Altfel spus, echitatea (diferită de cea a iluminiștilor francezi și a gânditorilor antici care, așa cum bine știm, o situau deasupra legii) nu are prin ea înseși vreo putere asupra situațiilor reglementate de lege. Ea mlădiază, cum spunea cineva, valoarea justului stabilit de lege în raport cu situația de fapt a fiecărei situații în parte. Ori lucrul acesta dovedește faptul că astăzi *echitatea* – deși se spune că este valoare de esență morală indispensabilă raporturilor juridice – a ajuns o „cenușă-reasă” a dreptului pozitiv în general și al celui constituțional, în particular. Adică se străduie pe cale doctrinară și jurisprudențială (și prea puțin pe cale legislativă) să introducă în dreptul normativist anumite fațete ale noțiunii, desigur cu scopul de a stabili echilibrul firesc al coexistenței indivizilor în cadrul colectivităților.

⁴ H.L.A. Hart, *The Concept of Law*. Second edition, Oxford University Press, Oxford, 1994, pp. 208-212.

Cu toate acestea, trebuie să amintim și faptul că dominanța teoriei kelsiene (spunem *dominanță* fiindcă guvernează sistemele mai tuturor statelor lumii contemporane) s-a produs fără să fi avut un impact convingător asupra mediului juridic. Fiindcă așa cum reține Karl Olivecrona, în „Law as Fact”, în a doua treime a secolului trecut literatura îmbrățișa deja (de-a lungul celor 20 de ani anteriori) ideea dreptului natural⁵. Iar la un simpozion vienez din anul 1962, care a avut ca tematică dreptul natural, Olivecrona consemna că „*toți participanții, cu excepția profesorului Kelsen, exprimau poziția dreptului natural*”, drept care, în opinia majorității, trebuia fundat pe Dumnezeu⁶.

Sigur că juriștii acelor vremuri fuseseră școliiți în prima jumătate a secolului trecut, când disciplinele umaniste și religia se predau în școli cu multă acribie participând la formarea viitorilor juriști și oameni de cultură.

Și, totuși, în opinia noastră, astăzi când disciplinele umaniste de studiu se află într-o decădere liberă față de cele tehnice și comerciale patronate de state și corporații, dreptul natural încă se mai bucură de susținători. Lucru pe care-l identificăm în nenumăratele articole publicate în revistele de specialitate, inclusiv în maniera conceptualizării dreptului ca știință predată la nivel universitar, chiar dacă există și multe cazuri în care este definit în cheie normativistă sau chiar neutră. În opinia unor reputeți autori, de pildă, dreptul reprezintă un „*ansamblu de idei, noțiuni, concepte și principii care explică dreptul și prin intermediul cărora dreptul poate fi gândit*”⁷, fără să se poată deduce dacă respectivele *noțiuni, concepte* vizează norma juridică în sens de drept legislat sau de drept natural.

Dar dacă dorim cu adevărat să identificăm în ce măsură au supraviețuit valorile de drept natural în dreptul postmodernist putem lua în calcul pe lângă multiplele definiții și descrieri, finalitățile și principiile dreptului. Spre exemplu, doctrina juridică susține în general că scopul dreptului este dat de funcțiile⁸ sale, respectiv de funcția de instituționalizare sau formalizare juridică a organizării social-politice, de funcția de **conservare, apărare și garantare a valorilor fundamentale ale societății**, de funcția de conducere a societății și de funcția normativă. De asemenea, din perspectiva filosofiei dreptului, profesorul Ion Craiovan ne vorbește de „*rațiunea de a fi*” a dreptului, astfel: „*... plecând numai de la conjugarea diverselor perspective propuse, reținându-se poziția centrală a persoanei umane, în materia finalităților dreptului, dar evitându-se ca jocul inegalităților și necorelarea libertăților*

⁵ Șt. Georgescu, *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2.500 de ani*, ediția a-II-a, Ed. All Beck, București, 2001, p. 178. *Apud* K. Olivecrona, *Law as Fact*, II ed., Stevens&Sons, London, 1971, p. 48.

⁶ Ibidem.

⁷ N. Popa, M.-C. Eremia, S. Cristea, *Teoria Generală a Dreptului*. Ediția 2, All Beck, București, 2005, p. 30.

⁸ Termenul *funcție* în Marea Enciclopedie Franceză are sensul de „*exercitare a unei anumite activități vizând îndeplinirea unui rol determinat*”. *Apud* D. Mazilu, *Tratat de Teoria Generală a Dreptului*. Ediția a II-a, Ed. Lumina Lex, București, 2007, p. 200.

individului să ducă la anarhie, protejându-se socialitatea, viața socială, blocând însă posibilitatea abuzului și tiraniei din partea statului, cultivându-se civilizația și cultura, dar nu ca scop în sine, ci pentru omul concret, se poate ajunge la înțelegerea contemporană a rațiunii de a fi a dreptului, a sensului evoluției sale, în raport cu ființa umană”⁹.

Un alt element referențial în conceptualizarea dreptului poate fi cel ilustrat de profesorul Ioan Alexandru care susține că „... tradițional vorbind, justiția se face în numele lui Dumnezeu. Ea apare deci într-un univers de verticalitate; de la stăpânul suprem ea coboară la rege, care o exercită printr-o delegare divină, iar cei care împart justiția sunt răspunzători în fața lui Dumnezeu. Mai mult, chiar dacă statul devine laic, aparatul justiției își păstrează caracterul ierarhic”¹⁰. Aceasta înseamnă, în opinia autorului, că survenirea regimurilor democratice nu ar trebui să schimbe raționamentul, exceptând faptul că justiția trebuie să fie administrată în numele poporului căruia i-ar reveni astfel și dreptul tragerii la răspundere.

Sigur că toate aceste opinii, clasificări și abordări, oricât de argumentate și articulate, nu cuceresc noțiunea în substanțialitatea și vastitatea ei, însă îi dau în vileag suficiente caracteristici și componente valorice din filosofia și istoria dreptului natural.

Putem deci reține că scopul dreptului este subordonat între altele ideii de securitate, de apărare și de promovare a intereselor societății, dar întotdeauna aceste valori sunt articulate pe ideea de bine comun¹¹. Prin urmare, dacă pornim de la această premisă largă (fără a contrazice cu nimic criteriile îmbrățișate de științele juridice¹²), suntem îndreptățiți să privim *dreptul* nu doar din unghi normativ-instituțional, ci (mai ales) și din perspectiva valorilor sale filosofice și morale centrate pe ideea slujirii binelui comun/public.

În alte cuvinte, doctrina juridică ne creează o ambianță conceptuală quasi-jusnaturalistă, însă din nefericire amputată de un normativism rigid și exagerat și de o jurisprudență fidelă. Motiv pentru care apreciem și noi, alături de nenumărați alți autori, că într-o societate democratică și liberală dreptul ca valoare filosofică și morală trebuie să preceadă dreptului ca justiție și ambele să participe la realizarea dreptății ca scop al justiției și ca premisă a înfăptuirii binelui comun sau, după alții autori (într-un sens mai amplu) binelui general. Așadar, din perspectiva acestui raționament cauzal, dreptul privit ca justiție nu poate fi decât un instrument în procesul realizării dreptății (ca scop), în timp ce dreptatea reprezintă mijlocul/instrumentul în procesul de atingere a scopului extins pe care îndeobște îl numim bine comun/bine general. Adăugând aici și faptul că standardul cel mai

⁹ I. Craiovan, *Ființa umană în noul Cod civil din perspectiva filosofiei dreptului*. În: Universul Juridic Premium nr. 4/2016.

¹⁰ Gh. Costachi, *Rolul justiției în edificarea statului de drept*, Tipografia Print Caro, Chișinău, 2021, p. 336. *Apud.* I. Alexandru, *Politică, administrație, justiție*, Ed. All Beck, București, 2004, pp. 105-106.

¹¹ Ge. Vlăescu, E. D. Ghica, *Introducere în studiul teoriei generale a dreptului*, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, p. 37.

¹² Ne referim la clasică împărțire a dreptului în drept obiectiv, drept subiectiv și știința dreptului.

înalt al *binelui comun* (ca ideal) este fără îndoială fericirea publică. Sau mai exact crearea premiselor fericirii publice, fiindcă așa cum spunea cândva Alexandru Otetelișanu, „Dreptul cuprinde norme de conduită care se nasc sub influența factorului social și factorului individual, cu scopul de a realiza fericirea indivizilor, care nu poate fi asigurată decât respectându-se interesele naționale”¹³. Desigur, nu fericirea ca plăcere primară a simțurilor, *hedone*¹⁴ (cultivată cu precădere de școala din Cirena), ci în înțelesul de astăzi¹⁵, oarecum mai apropiat teoretic de fericirea aristotelică¹⁶.

Un alt jurist, supunându-ne manierelor elegante ale doctrinelor clasice, asociază dreptatea cu *libertatea* și *prosperitatea*, dar și cu *virtutea* aristotelică, iar pentru a o explica în plan juridic pornește de la o noțiune cel puțin la fel de complexă - *adevărul*. Astfel, distinsul autor susține că *adevărul* în sistemul judiciar servește la clarificarea relațiilor dintre părți în vederea corectei aplicări a normelor juridice și că, odată realizat, *criteriile adevărului nu mai sînt suficiente, intrînd în joc criteriile sau elementele dreptății...*, motiv pentru care *măsura în care se face dreptate într-un proces judiciar este croită pe tiparul adevărului*. Prin urmare, dreptatea depinde cel puțin în prima etapă de adevăr¹⁷.

2. Interdependențe: justiția și echitatea

Echitatea, o noțiune „rebelă” a filosofiei, teologiei și a culturii umane în general, studiată ulterior de filosofia dreptului¹⁸, a reușit în pofida complexității și evoluției polisemice să-și facă loc în teoria dreptului nu doar ca valoare morală, ci și ca principiu umanistic esențial al justiției. Din păcate însă, unul considerat astăzi de vastă generalitate și fără prea mare eficiență practică. Cu toate acestea, preocupările literaturii față de infrastructura morală și juridică a societății nu s-au putut sustrage importanței jurisprudențiale a noțiunii, motiv pentru care, în cele ce urmează, ne vom situa analiza între coordonatele celor două valori dialectice

¹³Apud. Gh. Beileu, *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*. Ediția a XI-a revăzută și adăugită de M. Nicolae și P. Trușcă, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 75.

¹⁴Termenul *hedone* vine din greaca veche, de la *hedonismos* care înseamnă *plăcere*.

¹⁵Ge. Vlăescu, *Cea mai înaltă expresie a standardului de trai sau... dreptul la fericire*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, pp. 106-126.

¹⁶Ca mod de viață care unește virtutea (*arete*) cu fericirea (*eudaimonia*). *Eudemonismul*, în Grecia Antică, e un termen complex care se referă la etică, dar desemnează și teoria morală care îmbină virtutea (*arete*) cu fericirea (*eudaimonia*). Tot Aristotel descrie *fericirea (eudaimonia)* sau *supremul bine* de pe o poziție „*expansivă*”, bazată pe creșterea satisfacției dorințelor. O teză pe care o vom regăsi și în gândirea juridică și filosofică a societății noastre. S. Bok, *Exploring happiness: from Aristotle to brain science*, Yale University Press, New Haven, 2010, p. 37.

¹⁷V. Stoica, *Adevărul, premisa dreptății*. În: Dilema Veche nr. 989 din 23 martie-29 martie 2023. [vizualizat la 10. 12. 2023]. Disponibil online: <https://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/tilc-show/adevarul-premisa-dreptatii-2252405.html>.

¹⁸Paternitatea denumirii de *filosofie a dreptului* îi este atribuită lui Hegel care a folosit-o în celebra sa operă *Liniile fundamentale ale filozofiei dreptului sau ale dreptului natural*.

inerente culturii umane, *justiția* și *echitatea*. Valori robuste care, deși nu s-au bucurat de un consens doctrinar rezonabil, pare-se să fie recunoscute ca fiind printre cele mai virtuozose repere morale ale finalității dreptului.

În ceea ce privește *echitate* care, după unii autori, este un principiu de drept de cea mai mare generalitate¹⁹, se impun câteva observații introspective.

Situată axiologic la răscrucea valențelor dintre *arta binelui* și *medicină contra răutății* (sintagme atribuite justiției de Celsus și Platon) pe care romanii își întemeiau principiul *dreptății*, adică acel „*honeste vivere*” (a trăi cinstit²⁰), *echitatea* se păstrează în operele antichității sub multiple înțelesuri: *justa măsură*, *echilibru*, *proporție*, *ordine* etc. De aceea, nu întâmplător, se făcea apel la educația tinerilor de așa fel încât aceste valori să se reflecte atât în plan comunitar, cât și individual. Cunoscut fiind faptul că *eudemonia* aristotelică nu vizează doar așa-zisul *bine suprem*, ci se referă și la împlinirea personală (concept preluat în secolul trecut de psihologie și transpus de postmoderniști în curriculum-ul educațional). Pe de altă parte, educația antică impunea și o anumită ierarhizare axiologică astfel că exersarea virtuților morale și politice se bucura de întâietate față de plăceri sau valori materiale. Și, aici, nu ne referim doar la formarea și promovarea virtuților individuale, ci și a celor sociale care, așa cum ne spune arc peste milenii Eliade Rădulescu, se rezumă la ideea de *dreptate*, iar omul fără *dreptate* nu este nimic²¹.

Tot Eliade ne mai spune că *justiția* și *echitatea* încă din etapa copilăriei necesită o educare orientată spre ideea atingerii stării de *bine* sau de *bine comun*, iar acest scop este realizabil prin îmblânzirea contrastelor, adică a celor 2 extreme, *egoism-altruism*. Fiindcă în panteonul lăuntric al omului, continuă autorul, se poartă o luptă permanentă pentru stabilirea echilibrului, iar rezultatul este „omul moral”²². De aceea, nu întâmplător *echitatea* este subsumată însăși ideii de *moralitate*²³.

Din această perspectivă, *echitatea* și *moralitatea* îmbracă forma unor elemente valorice ale dreptului, desigur alături de alte valori. De altfel, legătura dintre drept și morală este susținută și de o parte considerabilă a doctrinei juridice moderne. Giorgio Del Vecchio, de pildă, pune semnul egalității între drept și morală reținând că „*ambele categorii au esențial același grad de adevăr, aceeași valoare*”²⁴, în timp ce alți autori consideră *echitatea* și *justiția* valori de esență morală care, alături de

¹⁹ V. Stoica, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 208.

²⁰ D. Baltag, *Idealul social de justiție*. În: *Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 26-27 septembrie 2003*. Transparency International-Moldova, Chișinău, 2003, p. 111.

²¹ I. Eliade Rădulescu, *Echilibru între antiteze*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1916, p. 176.

²² *Ibidem*, p. 207.

²³ E. M. Fodor, *Norma juridică-parte integrantă a normelor sociale*, Ed. Argonaut-Cluj-Napoca, 2003, pp. 18-44.

²⁴ G. Vecchio, *Lecții de filosofie juridică* (Introducere de M. Djuvara, traducere de J. Dragan Constantin.), Ed. Europa Nova, București, 1993, p.199.

buna-credință, se constituie într-un singur principiu de ordin general numit *principiul echității și justiției*²⁵.

În orice caz, important de reținut este și faptul că la nivelul teoriilor juridice noțiunea de *justiție* - care în opinia lui Djuvara reprezintă obiectul esențial al științei dreptului²⁶ - ar fi asimilat-o tehnico-legislativ pe cea a echității de la care se revendică majoritatea instituțiilor de drept. Iar odată cu afirmarea drepturilor omului (valori preluate din teoria dreptului natural) și inserarea principiului echității în documente regionale²⁷ și internaționale, justiția se manifestă ca un concept cosmopolit, vast și complex; lucru pe cât de criticabil (întrucât complexitatea vulnerabilizează noțiunea), pe atât de salutar din perspectiva umanizării dreptului normativist.

Cu toate acestea, algoritmul prioritizării echității în realizarea dreptului ni-l oferă tot anticii. Analizând conținutul interschimbabil al relației *justiție-echitate*, reținem că aceștia atribuiă celor 2 noțiuni valențe ce definesc înseși *finalitatea dreptului*. O finalitate exprimată prin aceea că legea (*nomos*), ca act normativ legislat, trebuia elaborată și aplicată cu respectarea echității (*dikaion*) sub sancțiunea de a nu fi recunoscută („*Lex injusta non est lex*”).

Cert este însă că, pentru antici, justiția ținea de respectarea sau nerespectarea legii născocite de om (*nomos*), însă așa cum am arătat, sub condiția ca aceasta din urmă să treacă testul echității (*dikaion*). De pildă, teza aristotelică sugerează că echitatea se află deasupra legii lumești, gânditorul stagirit spunând că „*Dreptul și echitatea sunt același lucru și, deși amândouă sunt excelente și bune, totuși echitatea este un lucru mai bun*”²⁸. O asemenea apreciere ne orientează spre concluzia că echitatea trebuie să joace un rol esențial în actul de justiție, respectiv de corector al legii, asemenea controlului de constituționalitate din timpurile noastre. Iar acest raționament a stat la baza conceptului anglo-saxon „*equity*” preluat în ultimele zeci de ani și în practica Curții Europene a Drepturilor Omului, inclusiv sub o formă asimilată principiului proporționalității. Lucru care este mai puțin întâlnit la nivelul jurisprudenței naționale, unde așa cum știm predomină concepția kelsiană.

²⁵ Există și autori (Gh. Mihai, R. Motica, *Fundamentele dreptului*, Ed. All Beck, București, 1997, pp. 131-133) care consideră că principiul echității este același cu al justiției, iar buna-credință reprezintă una din dimensiunile justiției, alături de legalitate și egalitate, în timp ce alții (D. Mazilu, *Tratat de Teoria Generală a Dreptului*. Ediția a II-a, Lumina Lex, București, 2007, pp.178-183) care tratează echitatea și justiția ca principii separate.

²⁶ M. Djuvara, *Le fondement du phénomène juridique (Quelques réflexions sur les principes logiques de la connaissance juridique)*, Librairie Sirey, Paris, 1913, p. 277.

²⁷ Art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (semnată la Roma în 1950), art. 10 din Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată în 1948, prin Rezoluția 217A a Adunării Generale a ONU.

²⁸ Aristotel, *Etica nicomahică* (Traducere din limba elină de Traian Brăileanu.), Ed. Antet, București, 2012, p. 115.

Așadar, putem spune că la nivel teoretic dreptul modern și-a însușit oarecum filosofia grecească²⁹, așa cum rezultă din scrierile a numeroși autori moderni, între care îl amintim și pe ilustrul jurist român Mircea Djuvara. Acesta din urmă ne spune că justiția reprezintă scopul legii, iar reglementarea relațiilor juridice individuale trebuie să fie una echitabilă și obiectivă³⁰. În alte cuvinte, actele normative elaborate de legiuitor nu sunt suficiente prin ele însele, ci trebuie să fie și echitabile. Iar în consolidarea acestei aserțiuni, reputatul jurist așează echitatea, alături de alte valori componente, la baza principiului justiției.

Alți autori³¹, susținători ai componentei morale a dreptului, se raliază definiției lui Iustinian în sensul că noțiunea trebuie privită prin caleidoscopul principiului ei călăuzitor „*a da fiecăruia ce i se cuvine*”³², surprinzându-i-se conținutul în maniera unei sinteze a teoriilor doctrinare: „*justiția, ca valoare socială și totodată ca principiu general al dreptului se dimensionează în ideile de justă măsură, echitate, legalitate și bună-credință*”³³.

Cel mai frecvent însă în jurisprudența și literatura modernă echitatea este privită ca aparținând doar legiuitorului. Astfel că judecătorul poate face apel la aceasta doar în baza unei „*delegări*” a legii și numai atunci când construcția textului de lege nu reușește să se plieze pe un caz particular, știut fiind că „*legiuitorul nu poate trata toate cazurile particulare*”.³⁴ Sub această abordare normativistă, echitatea devine astăzi o noțiune „*vagă*” și „*fluidă*” care se constituie într-un remediu judiciar doar atunci când actul normativ o permite³⁵, tendință care, în opinia noastră, conduce la o separare a științei dreptului de dreptul însuși.

Contrapus acestui ultim concept, dicționarul juridic român spune că termenul de *justiție* este un „*Concept ce exprimă ideea de echitate și dreptate*”³⁶, în timp ce *echitatea* reflectă „*ideea de justiție ce se bazează pe ideea de egalitate în fața legii, principiu de drept natural fondat pe reguli etice superioare normelor dreptului pozitiv*”³⁷.

²⁹ După unii autori, cultura Greciei Antice este de sorginte pelasgă (geto-dacă). În acest sens, N. Densușianu, *Dacia preistorică*. Partea a I-a, Institutul de Arte Grafice „CAROL OÖBL”, București, 1913.

³⁰ Apud. I. Craiovan, *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*, Ed. All Beck, București, 2001, p. 338.

³¹ M. Andreescu, *Principiile dreptului - o abordare creștină și filosofică*. [vizualizat la 10. 12. 2023]. Disponibil online: <https://poruncaibirii.agaton.ro/articol/708/principiile-dreptului-o-abordare-cre%C5%9Ftin%C4%83-%C5%9Fi-filosofic%C4%83>.

³² Această expresie este susceptibilă de o multitudine de înțelesuri, așa cum reține M. R. Venittelli (M. R. Venittelli, *Lexicon, Filosofia del diritto e della politica*, Edizioni Simone, Napoli, 2001, pp. 60-62).

³³ M. Andreescu, *Op.cit.*

³⁴ C. Mihăilă, *Interpretarea normelor de drept civil spaniol în procesul de traducere*. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Tomul LXV/I, Științe Juridice, 2019, p. 91.

³⁵ I. Deleanu, *Echitatea - Echitatea - în construcțiile normative ale Noului Cod de procedură civilă*. În: *Revista Română de Drept Privat* nr. 2/2014.

³⁶ Dicționar juridic (dex) <https://legeaz.net/dictionar-juridic/justitie>.

³⁷ Dicționar juridic (dex) <https://legeaz.net/dictionar-juridic/echitate>.

Și, în sfârșit, în dicționarul explicativ al limbii române cuvântul *echitate* figurează cu semnificația de „*principiu etic și juridic care stă la baza reglementării tuturor relațiilor sociale în spiritul dreptății, egalității și justiției, al colaborării și respectului reciproc*”; „*comportare bazată pe respectarea riguros reciprocă a drepturilor și a datorilor, pe satisfacerea în mod egal a intereselor, a drepturilor și a datorilor fiecăruia*”³⁸.

Spre încheiere dorim să subliniem faptul că, în afara controlului de constituționalitate al legii (care rezolvă doar parțial problema echității), societatea noastră nu a reușit să identifice o instanță sau o formulă prin care dreptul/dreptatea să prevaleze față de potențialul distructiv al legii. Altfel spus, declinându-și efortul de a îmbina normativismul cu jusnaturalismul, societatea a ales calea ușoară, legalismul. Doar că alegerea nu se pliază tocmai pe nevoile și aspirațiile unei adevărate democrații, adică orientate către atingerea optimului de libertate și bunăstare a cetățenilor săi. Așa se face că, urmare a rigidității, amplitudinii și virulenței normativismului juridic, suntem astăzi beneficiarii unei democrații servile și a unui drept pozitiv incapabil să valorifice moștenirea valorilor noastre umaniste.

De aceea, în loc de epilog, vom reaminti nevoia reconceptualizării dreptului din perspective jusnaturaliste și a racordării lui, de pe această treaptă, la sistemul normativist. O muncă juridică ciclică, dar nu imposibilă, mai ales că secolul trecut ne-a oferit deja un precedent – sistemul constituțional – care ar putea fi luat ca model, desigur într-o formă mai flexibilă, mai accesibilă și mai eficientă. Până atunci am putea să începem prin a schimba la nivel de mentalitate (pe căi educaționale), și, evident, în plan constituțional, paradigma „*Nimeni nu este mai presus de lege*” cu alta mult mai ajustată esenței democrației: „*Nimeni nu este deasupra dreptului, nici măcar legea*”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Andreescu M., *Principiile dreptului - o abordare creștină și filosofică*. [vizualizat la 10. 12. 2023]. Disponibil online: <https://poruncaubirii.agaton.ro/articol/708/principiile-dreptului-o-abordare-cre%C5%9Ftin%C4%83-%C5%9Fi-filosofic%C4%83>.

2. Aristotel, *Etica nicomahică*. Traducere din limba elină de Traian Brăileanu, Ed. Antet, București, 2012.

3. Baltag D., *Idealul social de justiție*. În: Edificarea statului de drept, materialele conferinței internaționale științifico-practice din 26-27 septembrie 2003, Transparency International-Moldova, Chișinău, 2003.

4. Beleiu Gh., *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*. Ediția a XI-a revăzută și adăugită de Nicolae M. și Trușcă P., Ed. Universul Juridic, București, 2007.

³⁸ Dicționarul explicativ al limbii române, <https://dexonline.ro/definitie/echitate>.

5. Bok S., *Exploring happiness: from Aristotle to brain science*, Yale University Press, New Haven, 2010.
6. Costachi Gh., *Rolul justiției în edificarea statului de drept*, Tipografia Print Caro, Chișinău, 2021.
7. Craiovan I., *Ființa umană în noul Cod civil din perspectiva filosofiei dreptului*. În: *Universul Juridic Premium* nr. 4/2016.
8. Craiovan I., *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*, Ed. All Beck, București, 2001.
9. Deleanu I., *Echitatea – în construcțiile normative ale Noului Cod de procedură civilă*. În: *Revista Română de Drept Privat* nr. 2/2014.
10. Densușianu N., *Dacia preistorică*. Partea I, Institutul de Arte Grafice „CAROL OÖBL”, București, 1913.
11. Dictionar juridic (dex) <https://legeaz.net/dictionar-juridic/>.
12. Dicționarul explicativ al limbii române, <https://dexonline.ro/definitie/echitate>.
13. Djuvara M., *Le fondement du phénomène juridique (Quelques réflexions sur les principes logiques de la connaissance juridique)*, Librairie Sirey, Paris, 1913.
14. Eliade Rădulescu I., *Echilibru între antiteze*, vol. I., Ed. Minerva, București, 1916.
15. Fodor E. M., *Norma juridică-parte integrantă a normelor sociale*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2003.
16. Georgescu Șt., *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2.500 de ani*, ediția a-II-a, Ed. All Beck, București, 2001.
17. Hart H.L.A., *The Concept of Law*. Second edition, Oxford University Press, Oxford, 1994.
18. Mazilu D., *Tratat de Teoria Generală a Dreptului*. Ediția a II-a., Lumina Lex, București, 2007.
19. Mihai Gh., Motica R., *Fundamentele dreptului*, Ed. All Beck, București, 1997.
20. Mihăilă C., *Interpretarea normelor de drept civil spaniol în procesul de traducere*. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Tomul LXV/I, Științe Juridice, 2019.
21. Popa N., Eremia M.-C., Cristea S., *Teoria Generală a Dreptului*. Ediția 2, Ed. All Beck, București, 2005.
22. Rosetti-Bălănescu I., Sachelarie O., Nedelcu N., *Principiile dreptului civil român*, Editura de Stat, București, 1947.
23. Stoica V., *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Humanitas, București, 2004.
24. Stoica V., *Adevărul, premisa dreptății*. În: *Dilema Veche* nr. 989 din 23 martie-29 martie 2023. [vizualizat la 10. 12. 2023]. Disponibil online: <https://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/tilc-show/adevarul-premisa-dreptatii-2252405.html>.

25. Tomuleț C., *Asupra existenței și utilității dreptului natural: evoluția unui concept*. În: Studia Universitatis Babeș Bolyai-Iurisprudentia nr.4/2000, Vol. 65.

26. Vecchio G., *Lecții de filosofie juridică* (Traducere de Dragan Constantin J.) Ed. Europa Nova, București, 1993.

27. Venittelli M. R., *Lexicon, Filosofia del diritto e della politica*, Edizioni Simone, Napoli, 2001.

28. Vlăescu Ge., *Cea mai înaltă expresie a standardului de trai sau... dreptul la fericire*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020.

29. Vlăescu Ge., Ghica E. D., *Introducere în studiul teoriei generale a dreptului*, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020.